

L'INSiTU: Un projecte metodològic obert. Les Ciències Socials a partir del diàleg filosòfic

Francesc Lorente Camon
Institut Vallès

Introducció

El projecte metodològic que es presenta va néixer l'any 2016 arran de dos projectes: CoMatVa, relacionat amb el desenvolupament de la competència matemàtica; i el projecte de Filosofia 3/18, vinculat a la matèria de Cultura i Valors. Ambdós van acordar iniciar un projecte la metodologia del qual girés al voltant del diàleg filosòfic i l'argumentació. El projecte es va implementar a 1r de l'ESO, i les matèries implicades inicialment varen ser Matemàtiques, Filosofia, Llengua catalana i Llengua castellana. El segon any s'hi van incorporar les Ciències Socials.

1. Marc teòric

El constructivisme social

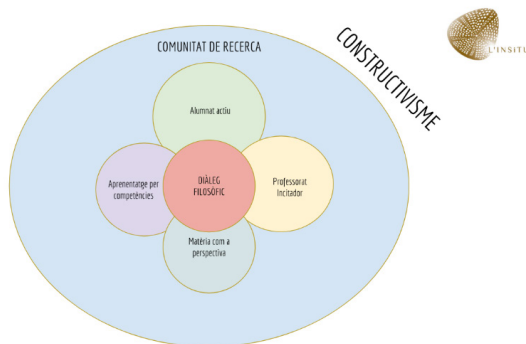

Figura 1. Esquema conceptual de la metodologia constructivista a partir del diàleg filosòfic.

El projecte parteix del denominat constructivisme social, la teoria de l’aprenentatge plantejada per Lev Vygotski i seguida per Jerome Bruner. La idea fonamental és que l’aprenentatge el construeix i interioritza cada persona, però ho fa gràcies a la interacció que estableix amb altres, amb el grup i amb el seu entorn social d’aprenentatge. Bruner aporta al constructivisme un enfocament més psico-cultural, i entén l’escola i la cultura com una comunitat d’intercanvi i suports mutu, una comunitat de recerca. De manera que, atenent a aquests principis, els i les docents tenen la responsabilitat de preparar situacions educatives i activitats d’aula que promoguin la participació activa per part de l’alumnat.

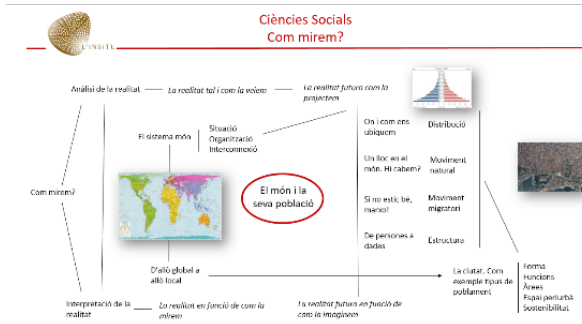
El diàleg filosòfic i les habilitats de pensament

A partir d’una pregunta oberta, vinculada directament a la realitat de l’alumnat i establint la connexió amb les diverses competències, tant específiques com les transversals, s’incita a un diàleg que es desenvolupa mitjançant l’argumentació. D’aquest diàleg se’n trauran les conclusions que caracteritzaran l’aprenentatge com una tasca constructiva i en la qual participa tota la classe. Des de cada matèria implicada en el projecte s’orienten els diàlegs i, per tant, les conclusions cap a la resposta que a la mateixa pregunta inicial pot donar cada matèria. Així, l’alumnat construeix el marc conceptual que li permet desenvolupar una actitud reflexiva connectada amb la realitat en la qual viu. Per altra banda, per tal de poder vertebrar un diàleg coherent i adequat a cada situació, les intervencions s’estructuren a partir de les anomenades habilitats de pensament, dividides en quatre categories: de recerca, de raonament, de conceptualització i de traducció (Veure Figura 2).

**HABILITATS DE PENSAMENT
(Proposta de Matthew Lipman)**

Habilitats de recerca		Habilitats de raonament	
ENDEVINAR		BUSCAR I DONAR RAONS	
ESBRINAR		FER INFERÈNCIES	
FORMULAR HIPÒTESIS		RAONAR CONDICIONALMENT	
OBSERVAR		RAONAR ANALÒGICAMENT	
BUSCAR ALTERNATIVES		ESTABLIR RELACIONS CAUSA I EFECTE	
ANTICIPAR CONSEQÜÈNCIES		ESTABLIR RELACIONS ENTRE FINS I MITJANS	
SELECCIONAR POSSIBILITATS		ESTABLIR RELACIONS ENTRE LES PARTS I EL TOT	
IMAGINAR		USAR I BUSCAR CRITERIS	
Habilitats de conceptualització		Habilitats de traducció	
FORMULAR CONCEPTES PRECISOS		EXPLICAR: NARRAR I DESCRURE	
POSAR EXEMPLES I CONTRAEXEMPLES		INTERPRETAR	
ESTABLIR SEMBLANCES I DIFERÈNCIES		IMPROVISAR	
COMPARAR I CONTRASTAR		TRADUIR DEL LLENGUATGE ORAL A LA MÍMICA (I A LA INVERSA)	
DEFINIR		TRADUIR DEL LLENGUATGE ORAL A LA PLÀSTICA (I A LA INVERSA)	
AGRUPAR I CLASSIFICAR		TRADUIR A DIFERENTS LLENGUATGES	
SERIAL		RESUMIR/SINTETITZAR	

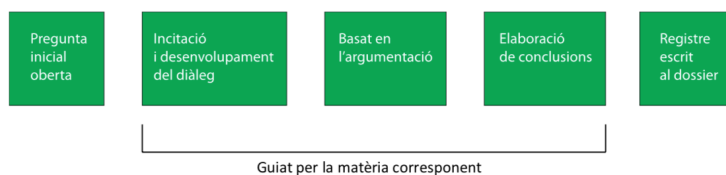
Figura 2. Quadre de les habilitats de pensament proposades per Matthew Lipman

Cada matèria, a partir de les preguntes obertes proposades per a cada nivell –*Qui soc jo i com ho expresso?* i *On visc i com ho expresso?* per a 1r d'ESO i *Com mirem?* i *Què pot passar?* per a 2n d'ESO–, dissenya el que es coneixen com els arbres de desenvolupament, en els quals el professorat de cada matèria enllaça la pregunta oberta amb els referents propis de la seva disciplina, que finalment, i com a perspectiva, utilitzarà els continguts curriculars. Aquest procés posa l'èmfasi en la metodologia, en gran part el diàleg filosòfic, prioritzant el procés d'aprenentatge i supeditant els continguts a aquest però sense renunciar-hi.

En el cas de les Ciències Socials, els arbres de desenvolupament s'han dissenyat a partir de les dues principals disciplines de la matèria, assignant la pregunta *Com mirem?* al bloc de geografia i *Què pot passar?* al bloc d'història. (veure figures 3 i 4).

Pel que fa al procés, totes les matèries procuren seguir el mateix plantejament per a facilitar el diàleg i la possibilitat que idees transversals puguin anar apareixent de manera natural. A continuació se'n presenta l'esquema :

En les diverses sessions sempre s'intenta seguir aquest esquema per tal que allò que queda escrit a la pissarra filosòfica (veure figura 5) es concreti en unes conclusions i es pugui registrar al dossier, essent aquest últim no un recopilatori d'activitats sinó un conjunt d'evidències del diàleg filosòfic cap a un coneixement tant transversal com disciplinar. En aquest diàleg l'orientació del professorat adquireix certa rellevància, ja que es poden donar situacions en les quals les intervencions de l'alumnat poden anar de respostes molt simples a preguntes complexes que poden implicar allunyar-se molt del centre del diàleg.

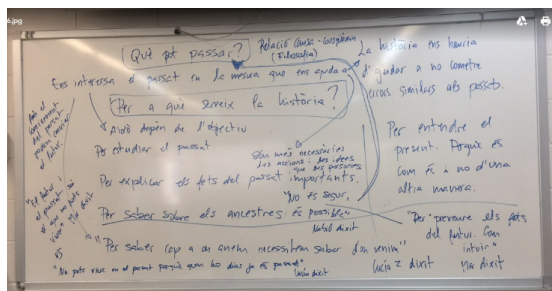

Figura 5. Exemple de pissarra filosòfica

Què dir sobre el diàleg filosòfic i les habilitats de pensament?		
<i>Professor</i>	<i>Alumnat</i>	<i>Habilitats de pensament</i>
— Per a què serveix la història?	— Per a ser una persona culta (Alumne A)	<i>Formular hipòtesi Buscar alternatives</i>
— Per guanyar el formatget groc al Trivial? Per res més?	— Per saber els fets del passat (Alumna B). — Per entendre el present. Per què és com és i no d'una altra manera. (Alumna C).	<i>Esbrinar anticipar conseqüències Agrupar; classificar</i>
— I per què serveixen els fets del passat?	— La història ens hauria de servir per no cometre errors similars en el present. (Alumne D). — Per saber on anem necessitem saber d'on venim. (Alumna F).	<i>Inferir Relació causa-efecte Relació mitjans i fins</i>
— Què vol dir això? Ho pots desenvolupar?	— Que hem de conèixer el passat per entendre el present i saber cap a on anem en el futur. (Alumne C)	<i>Explicar: narrar i descriure Sintetitzar</i>

A continuació es mostra una transcripció del diàleg a l'aula:

— El futur? Què vol dir que anar cap al futur? Què té a veure la història amb el futur?	— Si saps el que ha passat pots preveure el que passarà en el futur. El que passarà. És com intuir. (Alumna D) — És com a filosofia: <i>causa i conseqüència</i> . (Alumna F)	<i>Donar raons Inferir comparar i contrastar Relacionar causa-conseqüència</i>
— Algú no està d'acord amb el que s'acaba de dir?	— Jo penso que triem allò que ens interessa del passat per entendre el present i depèn de l'objectiu del que volem saber. Però crec que això no té sentit, no es pot predir el futur. No es pot saber el que passarà. (Alumna E).	<i>Sintetitzar Treure conclusions Establir semblances i diferències</i>

	—Però no diu que és segur, diu que és possible. És a dir, que veient el que va passar en el passat podem establir una pauta i fer prediccions del que passarà possiblement. La causa i conseqüència que han dit abans, com a filosofia (Alumne F). —Això no respon a la pregunta <i>Què pot passar?</i> És a dir, en funció de la causa hi haurà una conseqüència o altra, oi. (Alumne G)	<i>Buscar i usar criteris</i> Meta conclusió: aprenentatge
(Somriure del professor)		

Per altra banda, el propi projecte consta de l'estructura necessària per a poder dur a terme projectes de tipus transversal, en els quals continguts de diverses matèries poden convergir en una activitat comuna relacionada amb la pregunta oberta, la qual alhora és compartida. És el cas del projecte que es presenta a continuació, en què l'alumnat havia de dissenyar per grups una ciutat a partir d'unes característiques determinades diferents entre elles. En aquesta activitat, el diàleg que es duia a terme durant les sessions per a decidir on, com i per què les diferents zones d'una ciutat havien d'estar en un determinat espai a partir de criteris propis de les Ciències Socials, havia d'estar registrat en un diari d'aula, on s'havien de registrar les diferents posicions dels membres del grup, així com les raons de la divergència o convergència entre membres, portant d'aquesta manera el procés dialògic a conclusions argumentades, procés propi de la filosofia. Simultàniament, cada grup havia de dissenyar un croquis en el qual s'expressava gràficament l'esborrany de la ciutat. Finalment, des de l'àmbit matemàtic havien de dissenyar a escala un plànol de la ciutat, obligant en molts casos als diversos grups a replantejar-se el seu croquis, ja que, en calcular l'escala, molts havien de fer modificacions per tal que les seves ciutats fossin coherents en termes proporcionals. Finalment, havien de fer una presentació oral que posava en funcionament la competència comunicativa (veure figura 6).

Projecte Ciutat Matemàtiques + Ciències Socials

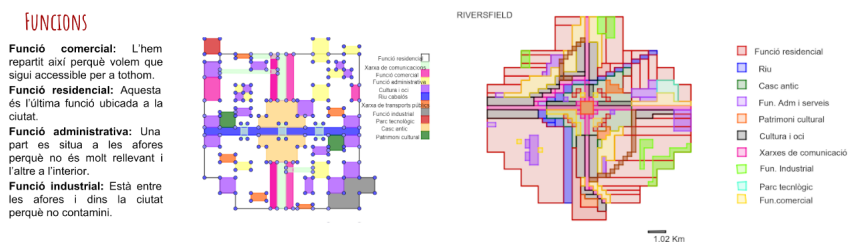

Figura 6. Projecte interdisciplinari i transversal al voltant del disseny d'una ciutat

3. Conclusions

El projecte com a tal no ha estat objecte d'un estudi concret. No obstant això, els diferents agents de la comunitat educativa (professorat, famílies, formadors externs) han detectat en les promocions que han participat en el projecte una actitud més activa davant el seu aprenentatge, essent en termes generals promocions molt crítiques i alhora amb alts graus de creativitat davant situacions noves o que impliquen participació.

Per part del cos docent que forma part del projecte INSITU, es considera que el projecte permet que l'alumnat aprengui a través del diàleg filosòfic, assolint d'una manera més eficient les competències necessàries per a exercir la seva ciutadania en el futur, ja que el projecte pretén formar una ciutadania crítica amb el món que l'envolta i amb capacitat creativa per afrontar els reptes amb què es trobaran. Per altra banda, l'estructura que envolta el projecte facilita la interdisciplinarietat i la transversalitat tant de l'aprenentatge com de certes activitats o projectes.

Tenint en compte que l'educació té l'objectiu de fer persones competents amb capacitat d'adaptar-se a diferents situacions que requereixin la conjunció de diversos sabers, projectes com l'INSITU són el futur de l'ensenyament secundari i un model a seguir per part de la comunitat educativa, tal com el propi projecte n'ha seguit d'altres, trobant el seu espai i la seva pròpia essència.

Bibliografia

BENEJAM, P. i PAGÈS, J. (coord.) (1997). Enseñar y aprender Ciencias Sociales, Geografía e Historia en Educación Secundaria. Barcelona: ICE de la Universitat de Barcelona/Horsori.

CANALS, R. (2009). La evaluación de la competencia social y ciudadana. Aula de Innovación Educativa, 187, 16-21.

DEWEY, J. (2004) : Democracia y educación. Madrid: Morata. (Versión Original 1916).

DE PUIG, I. (2012). Fer filosofia a l'escola. Eumo Editorial.

DOMÈNECH FRANCESCH, J. (2009). Elogio de la educación lenta. Barcelona: Graó.

LIPMAN, M (1991). Filosofia a l'escola. Eumo Editorial.

PUJOLÀS, P (2008). 9 ideas clave. El aprendizaje cooperativo. Barcelona. Graó.